

Leszek Mrozewicz

(Adam Mickiewicz University Poznań, Poland)
<https://orcid.org/0000-0002-4670-1959>
 e-mail: moesia@amu.edu.pl

Canabarii w Mogontiacum

Canabarii in Mogontiacum

ABSTRACT

The discovery in 2020 in the northern part of Mainz of a statue of the goddess Salus with an inscription mentioning *canabari(i)* shed new light on the issue of the settlement (*canabae*) located near the legionary camp and its inhabitants. This is the fifth epigraphic text referring to this issue. It is interesting to note that the famous Great Mainz Jupiter Column (*Große Mainzer Jupitersäule*), erected around 60 AD and funded, according to the inscription on it, by the *canaba[rii]*, is located near the site of the discovery. We can assume that in both cases (1, 2) we are dealing with residents of the local settlement. The inscriptions attest to its continuous settlement over a period of almost two hundred years, which is a big surprise for researchers. Only one more inscription (3) is dated (year 255), while the others (4, 5) do not meet this condition. It should also be emphasized that only two inscriptions (3, 4) can be linked to the immediate vicinity of the legionary fort, but they were found in rubble waste, not in situ. One (5) was found as far as 8 km from the

PUBLICATION INFO				
			e-ISSN: 2449-8467 ISSN: 2082-6060	
THE AUTHOR'S ADDRESS: Leszek Mrozewicz, the Faculty History of the Adam Mickiewicz University Poznań, 7 Uniwersytetu Poznańskiego Street, Poznań 61-614, Poland				
SOURCE OF FUNDING: Statutory Research of the Faculty History of the Adam Mickiewicz University Poznań				
SUBMITTED: 2024.12.05	ACCEPTED: 2025.07.31	PUBLISHED ONLINE: 2025.10.31		
WEBSITE OF THE JOURNAL: https://journals.umcs.pl/rh		EDITORIAL COMMITTEE e-mail: reshistorica@umcs.pl		
 DIRECTORY OF OPEN ACCESS JOURNALS		 EUROPEAN REFERENCE INDEX FOR THE HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES		

fort, in what is now Mainz-Finthen. It is also important that none of the texts contain the term *canabae*, e.g. in the form *canabae legionis*, *ad canabas*, etc. In the epigraphic material from Mogontiacum, we are therefore dealing only with the name of a community. These are the inhabitants of *canabae*, who are referred to as *canabarii* (1, 2, 4, 5) or *canabenses* (3). The determination of their actual formal and legal status remains an open question.

Key words: Mogontiacum, *canabarii*, *canabenses*, Jupiter Column, inscriptions, legion camp, settlement, merchants

STRESZCZENIE

Odkrycie w roku 2020 w północnej części Moguncji posągu bogini Salus wraz z inskrypcją wymieniającą *canabari(i)* rzuciło nowe światło na kwestię położonego przy obozie legionowym osiedla (*canabae*) i ich mieszkańców. Jest to piąty tekst epigraficzny odnoszący się do tej kwestii. Interesujące jest, że w pobliżu miejsca jego znalezienia lokalizowana jest słynna Wielka Moguncka Kolumna Jowisza (*Große Mainzer Jupitersäule*), wzniesiona około roku 60, ufundowana, jak głosi umieszczona na niej inskrypcja, przez *canaba[rii]*. Przypuszczać możemy, że w obydwu przypadkach (1, 2) chodzi o mieszkańców tutejszego osiedla. Inskrypcje poświadczają jego ciągłość osadniczą na przestrzeni niemalże dwustu lat, co dla badaczy jest dużym zaskoczeniem. Tylko jeszcze jedna inskrypcja (3) jest w gronie datowanych (rok 255), pozostałe (4, 5) tego warunku nie spełniają. Podkreślić też trzeba, że z bezpośrednim sąsiedztwem twierdzy legionowej łączyć można tylko dwie inskrypcje (3, 4), znaleziono je jednak w odpadzie gruzowiskowym, a nie *in situ*. Jedną natomiast (5) znaleziono w odległości aż 8 km od twierdzy, na terenie dzisiejszego Mainz-Finthen. Istotne jest także, że w żadnym z tekstów nie pojawia się termin *canabae*, w zapisie np. takim, jak *canabae legionis*, *ad canabas* etc. W materiale epigraficznym z Mogontiacum mamy więc do czynienia tylko z nazwą zbiorowości. Chodzi o mieszkańców *canabae*, którzy określani są jako *canabarii* (1, 2, 4, 5) lub *canabenses* (3). Rozstrzygnięcie ich rzeczywistego statusu formalno-prawnego pozostaje kwestią otwartą.

Słowa kluczowe: Mogontiacum, *canabarii*, *canabenses*, Kolumna Jowisza, inskrypcje, obóz legionowy, osiedle, kupcy

Dzięki odkryciu w Moguncji (Mainz) w roku 2020 statuy bogini Salus¹ liczba źródeł wzmiankujących *canabae* przy obozie legionowym w Mogontiacum wzrosła do pięciu. Na postumencie posągu znajduje się bowiem inskrypcja następującej treści²:

1. [S]alutem ◦ Canabari(i)s / [Se]necionius ◦ Moderatus / [et?] Respectius
◦ C[o]nstans / [Po]mp[e]iano [◦?]et [◦?]Paeli[g]n[iano]³.

¹ J. Lipps, M. Witteyer, *Ein spektakulärer Skulpturfund im Mainzer Zollhafen*, w: *Die Mainzer Salus. Gesellschaft und Stadtkultur im Norden der Germania Superior*, red. J. Lipps et al., Wiesbaden 2023, s. 9–13.

² J. Osnabrügge, *Die Inschrift (Datierung)*, w: *Die Mainzer*, s. 21.

³ „(Ten posąg bogini) Salus mieszkańcom *canabae* (ofiarowali) Senecionius Moderatus oraz Respectius Constans, (gdy konsulami byli) Pompeianus i Paelignianus”.

Data konsularna wskazuje na rok 231⁴. Na posąg natrafiono w północnej części Moguncji, w dzielnicy Neustadt, w pobliżu Portu Celnego (Zollhafen), w obrębie tzw. Dimesser Ort⁵. Jest rzeczą wprost niezwykłą, że mówimy o miejscu, w niewielkiej odległości od którego, po jego południowo-zachodniej stronie, znaleziono w roku 1905 tzw. Wielką Mogunczką Kolumnę Jowisza (*Große Mainzer Jupitersäule*), rozbitą na dwa tysiące drobnych fragmentów, dzisiaj pieczołowicie zrekonstruowaną⁶. Na środkowej bazie kolumny (*Zwischensockel*) znajduje się inskrypcja, w której również wymienieni są *canabarii*⁷:

2. I(ovi) O(ptimo) M(aximo) / pro [sa]ll(ute) [[Nero/nis]] Clau[d]i Cael
saris Aug(usti) Imp(eratoris) / canaba[r]ii publice / P(ublio) Sulpicio Scribonio
/ Proculo le[g](ato) Aug(usti) p[r](o) p[r](aetore) / cura et impensa / Q(uinti)
Iul(i) Prisci et / Q(uinti) Iuli(i) Aucti⁸.

Kolumna, a więc i inskrypcja, powstała ok. roku 60. Precyzyjniejsza data jest trudna do określenia, mieści się jednak w czasie, gdy namiestnikiem Germanii Górnej był Publiusz Sulpicjusz Skryboniusz, tj. w latach 59 (?)–67⁹.

⁴ J. Osnabrügge, *Die Inschrift*.

⁵ O Dimesser Ort vide: P. Jung, *Die römische Nordwestsiedlung („Dimesser Ort“) von Mainz. Ein Beitrag zur Siedlungsgeschichte von Mogontiacum*, cz. 1, Bonn 2009, s. 9–62, 253–261; O. Höckmann, *Mainz als römische Hafenstadt*, w: *Die Römer und ihr Erbe. Fortschritt durch Innovation und Integration*, red. M.J. Klein, Mainz 2003, s. 91–93; J. Dolata, *Der topographische Kontext der Großen Mainzer Jupitersäule. Neue Grabungsbefunde zum Siedlungsplatz römischer Bürger am Dimesser Ort*, w: *Die Große Mainzer Jupitersäule. Archäologie, Geschichte und Restaurierung*, red. E. Riemer, Oppenheim am Rhein 2022, s. 37–53.

⁶ E. Riemer, *Die Große Jupitersäule – Geschichte, Bedeutung und Rezeption*, w: *Große*, s. 15–16; J. Dolata, *op. cit.*, s. 37.

⁷ *Corpus Inscriptionum Latinarum / Inscriptiones trium Galliarum et Germaniarum Latinae*, red. O. Hirschfeld et al. (1889–1916, signacula 1933, index 1943) [dalej: CIL XIII] nr 11806; G. Bauchenss, *Die Grosse Iuppitersäule aus Mainz*, Mainz 1984 (*Corpus Signorum Imperii Romani II, 2, Germania Superior*), tabl. 5; W. Selzer, *Römische Steindenkmäler. Mainz in römischer Zeit. Katalog zur Sammlung der Steinhalle (im Landesmuseum)*, Mainz 1988, s. 90–91, kat. 275.

⁸ „Jowiszowi Największemu i Najlepszemu (pomnik ten) za pomyślność Nerona Klaudiusza Cezara Augusta Imperatora (ufundowali), na mocy oficjalnej decyzji, mieszkańcy *canabae*, w czasie gdy głównodowodzącym był Publius Sulpicjusz Scribonius Proculus. O jego wykonanie zatroszczyli się i koszty pokryli Quintus Iulius Priscus i Quintus Iulius Auctus”.

⁹ H. von Petrikovits, *Canabae legionis*, „Reallexikon der Germanischen Altertumskunde” 1981, 4, s. 328; G. Bauchenss, *op. cit.*, s. 32–33; W. Selzer, *op. cit.*, s. 91; cf. W. Eck, *Die Statthalter der germanischen Provinzen vom 1.–3. Jahrhundert*, Köln–Bonn 1985, s. 27–28; J. Dolata, *op. cit.*, s. 48.

Z pozostałych trzech inskrypcji tylko jedna, znaleziona tuż przy obozie legionowym, dostarcza precyzyjnych kryteriów datowania¹⁰:

3. -----/ leg(ionis) XX pro salute /canabe(nsium) ex v[o]lto pos(uerunt)
[---]II / CAN[---]/TIAN[---] / [---]one VI Kal(endas) [---] / [Vale]riano III et
G[alli]/[eno II co(n)s(ulibus)].

Wspólny konsulat cesarzy Waleriana (po raz trzeci) i Galliena (po raz drugi) przypada na rok 255¹¹. Lekcja *canabe(nsium)* nie budzi wątpliwości. Natomiast uzupełnienie CAN w linii 4. jako *[ad] can[abas]*, zaproponowane swego czasu przez Alfreda von Domaszewskiego¹² i zaakceptowane przez wydawców *Corpus Inscriptionum Latinarum*, jest niepewne¹³.

Kolejna inskrypcja pochodzi również z terenu tuż przy północno-wschodniej stronie obozu legionowego¹⁴:

4. I(ovi) O(ptimo) M(aximo) / Sucaelo et / Gen(io) loci pro / pro salute
C. // Calpurni / Seppiani p(rimi) p(ili) / leg(ionis) XXII Pr(imigeniae) p(iae)
/ Trophimus / actor¹⁵ [et] canabari(i)¹⁶ ex / voto¹⁷.

¹⁰ CIL XIII nr 6780b (Mainz, Kästrich, Mathildenterasse). Tekst przytaczam za J. Osnabrügge, *Stifter und Adressaten*, w: *Die Mainzer*, s. 62.

¹¹ D. Kienast, W. Eck, M. Heil, *Römische Kaisertabelle. Grundzüge einer römischen Kaiserchronologie*, überarbeitete Auflage, wyd. 6, Darmstadt 2017, s. 206, 210.

¹² A. von Domaszewski, *Zur Mainzer Inschrift Brambach n. 1089*, „Korrespondenzblatt Westdeutsche Zeitschrift” 1899, s. 18.

¹³ A. Heising, *Mogontiacum/Mainz im dritten Viertel des 3. Jahrhunderts. Ein quellenkritischer Forschungsbericht*, w: *Die Krise des 3. Jahrhunderts n. Chr. und das Gallische Sonderreich*, red. T. Fischer, Wiesbaden 2012, s. 172, zapowiada całkowicie nową lekcję tej inskrypcji, „die an anderer Stelle publiziert werden soll”. Odnośna publikacja nie jest mi jednak znana.

¹⁴ CIL XIII nr 6730; A. von Domaszewski, *Die Schutzgötter von Mainz*, w: idem, *Abhandlungen zur römischen Religion*, Leipzig–Berlin 1909, s. 134–135; L.J. Weber, *Inschriftliche Götterweihungen aus dem Bereich des römischen Mainz. Inaugural-Dissertation*, Augsburg 1966, s. 64–65; P. Jung, *Die römische*, s. 46. Natrafiono na nią w roku 1882 na Mathildenterasse, przy robotach kanalizacyjnych.

¹⁵ P. Jung, *Die römische*, s. 46: „Bei dem actor handelte sich wohl um einen Sklaven, der dem *primuspilus* zur Seite stand”; J. Osnabrügge, *Stifter*, s. 62 przyp. 210: „wohl eine Funktionsbezeichnung im Rahmen der *canabae* oder zumindest eine wirtschaftlich den *canabarii* verbundene Person”.

¹⁶ J. Osnabrügge, *Stifter*, s. 62, przyp. 210, nie wyklucza możliwości lekcji *canabari(us)*, „was jedoch weniger wahrscheinlich ist”.

¹⁷ „Jowiszowi Najlepszemu i Największemu Sucelusowi oraz Geniuszowi (tego) miejsca (pomnik ten) za pomyślność Caiusa Calpurniusa Seppianusa primipila legionu XXII Primigenia (z przydomkami) Pobożny (i Wierny), na mocy złożonych ślubów (wystawili)

Datowana jest ogólnie na wiek III¹⁸, ale z tendencją do zawężenia do jego pierwszej połowy¹⁹.

Dysponujemy także szczątkowymi resztkami napisu znalezionej w Mainz-Finthen²⁰. Są to trzy fragmenty tego samego pochodzenia, z których dwa – *b* oraz *c* – dają możliwość następującej rekonstrukcji²¹:

5. [---]RT | [--- *can*]abar(ii).

Oznaczałoby to, że w Mainz-Finthen, w obrębie istniejącej tu w czasach rzymskich świątyni Merkurego²², znajdujemy poświadczenie obecności (delegacji?) mieszkańców *canabae*, a więc mieszkańców osiedla, które przynajmniej teoretycznie powinno znajdować się w bezpośrednim sąsiedztwie twierdzy legionowej²³.

W żadnym przekazie dotyczącym Mogontiacum nie pojawia się termin *canabae*, w zapisie np. takim, jak *canabae legionis, ad canabas* etc. Propozycja rekonstruowania w tym duchu, jak wskazywałem, czwartej linii inskrypcji w trzeciej z przytoczonych inskrypcji (CIL XIII 6780) nie wytrzymuje krytyki. Oznacza to, że w materiale epigraficznym z Mogontiacum pojawia się tylko nazwa zbiorowości, mieszkańcy *canabae* określani są jako *canabarii* (1, 2, 4, 5) lub *canabenses* (3)²⁴. Charakterystyczne, że z bezpośrednim sąsiedztwem legionu, ale z jego północno-wschodnią stroną²⁵, łączyć możemy tylko dwie inskrypcje (3, 4). Znajdowały się one zresztą, jak się przyjmuje, nie *in situ*, lecz w odpadzie gruzowiskowym²⁶. Kolejne dwie

Trophimus actor [= zarządca] i mieszkańcy *canabae*". W. Spickermann, *Germania Superior. Religionsgeschichte des römischen Germanien I*, Tübingen 2003, s. 215, przyp. 397, traktuje Jowisza i Sucleusa jako odrębne bóstwa; w moim odczuciu chodzi – w ramach *interpretatio Romana* – o jedną zespoloną postać.

¹⁸ L.J. Weber, *op. cit.*, s. 54.

¹⁹ J. Osnabrügge, *Stifter*, s. 62.

²⁰ CIL XIII nr 7230.

²¹ Za: W.W. Spickermann, *op. cit.*, s. 214–215, przyp. 395.

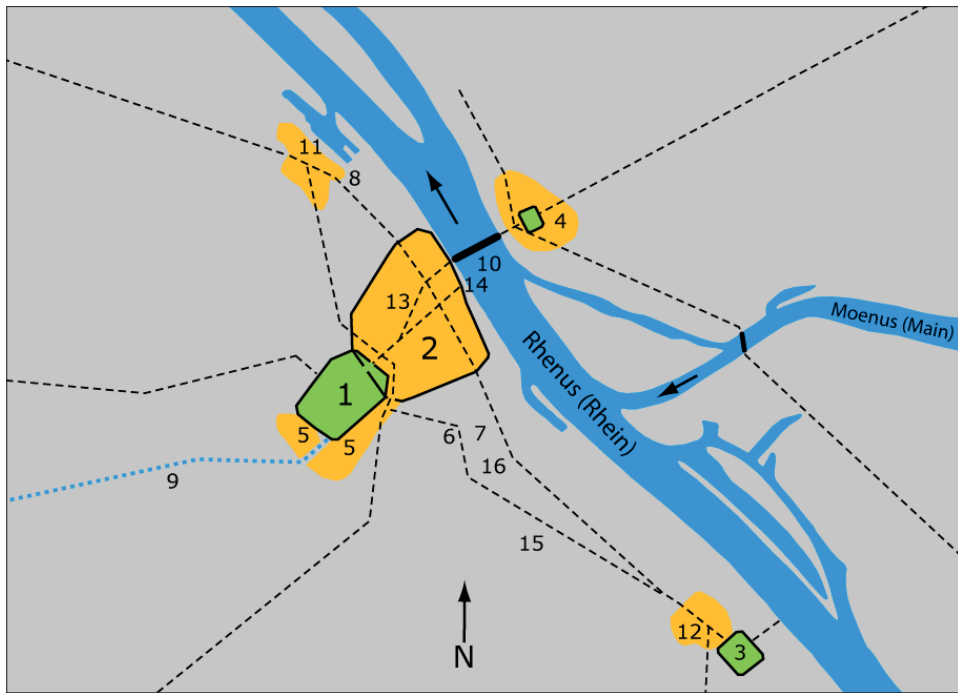
²² *Ibidem*, s. 213–215.

²³ Vide: H. von Petrikovits, *op. cit.*

²⁴ Nie wnikać w ewentualne różnice znaczeniowe, chociaż wydaje się, że terminy te mają charakter synonimiczny, vide: J. Osnabrügge, *Stifter*, s. 62: „Ob mit den *canabenses* eine von den *canabarii* verschiedene Gruppe gemeint war, oder ob dies austauschbare Begriffe waren, muss bei gegenwärtigen Forschungsstand offen bleiben”.

²⁵ *Canabae* lokalizuje się bowiem po północno-zachodniej i południowo-wschodniej stronie obozu legionowego.

²⁶ P. Jung, *Die römische*, s. 46: „Hier ist sogar möglich, dass die Steine [CIL XIII nr 6730; nr 6780b] am Hang des Kästrichs in späterer Zeit sekundär als Schutt abgelagert wurden”.

Mogontiacum

Plan miasta od I w. przed do V w. po Chr.

1 = obóz legionowy; 2 = miasto; 3 = obóz wojsk pomocniczych (Weisenau); 4 = *castellum* (Mainz-Kastel); 5 = *canabae legionis*; 6 = kamień Druzusa; 7 = teatr; 8 = Wielka Kolumna Jowisza; 9 = akwedukt; 10 = most; 11 = vicus „Dimesser Ort” (miejsce znalezienia statuy bogini Salus); 12 = vicus „Weisenau”; 13 = świątynia Izydy i Wielkiej Macierzy; 14 = miejsce znalezienia statków rzymskich; 15 = *via sepulcrum*; 16 = kościół św. Albana (St. Alban)

----- drogi rzymskie

Von Martin Bahmann – Selbst erstellt und ergänzt nach Vorlage verschiedener älterer Pläne, u.a. Archäologische Denkmalpflege Mainz, CC BY-SA 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=5552019> [dostęp: 23.03.2025].

pochodzą z odległego od twierdzy (ok. 2,5 km) osiedla (*vicus*) Dimesser Ort (1, 2) oraz jedna (5) z Mainz-Finthen (ok. 8 km od Kästrich²⁷).

Niezależnie od dyskusji, która toczyła się i toczy w kwestii określenia charakteru (w tym statusu prawnego) osiedla²⁸, lokalizowanego, jeśli chodzi o czasy rzymskie, поблизу Portu Celnego (Zollhafen), czyli w obrębie Dimesser Ort, można by przyjąć, że decyzję o wzniesieniu Wielkiej

²⁷ Twierdza legionowa znajdowała się na wzniesieniu (ok. 40 m powyżej lustra Renu) o nazwie Kästrich (przekształcenie od *castra*).

²⁸ P. Jung, *Die römische*, s. 9–62, 253–259 (z wcześniejszą literaturą); P. Jung, *Mainz und Xanten – Aspekte der Siedlungstopographie zweier rheinischer Legionslagerstandorte im Vergleich*, „Berichte zur Archäologie in Rheinhessen und Umgebung” 2013, 6, s. 54; J. Dolata, *op. cit.*

Kolumny Jowisza podjęli *canabarii*, co niekoniecznie musi oznaczać, że tam mieszkający²⁹. Mogło być to miejsce szczególne, ważne w interesach różnych grup ludności, w tym dla *canabarii*, które chciały podkreślić jego znaczenie. Jednak odnalezienie statuy Salus i związanej z nią inskrypcji (1) całkowicie tę logikę zmienia. Po pierwsze *canabarii* „pojawiają się” w tym miejscu po 170 latach, co może świadczyć o ciągłości istnienia osiedla³⁰, a po drugie nie oni byli inicjatorami wzniesienia pomnika bogini Salus. Jeśli za logiczne uznamy założenie, że [*can*]abar(ii) ufundowali w Finthen w okręgu kultowym Merkurego pomnik (wotywny), którego częścią była szczątkowo zachowana tablica z inskrypcją³¹, to w przypadku Dimesser Ort sytuacja jest zgoła inna: pomnik bogini Salus jest darem fundatorów, Senecioniusa Moderatusa i Respectiusa Constansa³², na rzecz *canabarii*, mieszkańców tego miejsca. Wywołuje to oczywiste pytanie, czy osiedle Dimesser Ort było częścią *canabae legionis*. Znaczna odległość od obozu, w części wychodząca poza obszar *intra leugam*, tj. w promieniu ok. 2,2 km³³, czyni to nieco problematycznym³⁴. Można by przyjąć, zwłaszcza że statua bogini Salus została posadowiona już *extra leugam*, że przynależność ta była iluzoryczna³⁵. Być może mieszkańcy osiedla, w znacznej części handlarze i kupcy oraz różnego formatu przedsiębiorcy, chętniej określali siebie *canabarii* po to, aby podkreślić swą przynależność do grona *cives Romani*.

Niezwykle skromna liczba zachowanych do naszych czasów inskrypcji odnoszących się do mieszkańców *canabae* jest prawdopodobnie

²⁹ Podobnie jak w przypadku [*can*]abar(ii) z Finthen (5).

³⁰ Znalazło to sugestywny wyraz w literaturze przedmiotu, vide: J. Dolata, *op. cit.*, s. 53: „Die Canabarii am Dimesser Ort haben sich für viele Generationen in der öffentlichen Repräsentation von Dedikationen ein identitätsstiftendes Gemeinwesen römischer Bürger geschaffen, dieses systematisch und kontinuierlich weiterentwickelt und bewahrt”.

³¹ W. Spickermann, *op. cit.*, s. 14–15: „... eine Marmortafel... Die Buchstabenhöhe von 2,6 cm lässt zwar nicht unmittelbar auf eine Bauinschrift schließen, dennoch weist das Material und die Ausführung mit profiliertem Rand auf eine repräsentative Weihegabe”.

³² J. Osnabrügge, *Stifter*, s. 57.

³³ I. Piso, *Die Inschriften von Pfaffenberg und der Bereich der canabae legionis*, „Tyche” 1991, 6, s. 139–165, zwłaszcza s. 144–145, 154–155; P. Jung, *Die römische*, s. 41–45.

³⁴ P. Jung, *Mainz*, s. 54.

³⁵ J. Osnabrügge, *Stifter*, s. 62–63: pod pojęciem *canabenses/canabarii* kryją się nie mieszkańcy *canabae* w sensie prawnym, lecz „vielmehr die am Dimesser Ort bzw. in Mogontiacum ansässigen Händler”. I w dalszej kolejności: „Jest mało prawdopodobne, aby Dimesser Ort można było postrzegać jako część *canabae Mogontiacum*”. Przesądżając dla autora jest fakt, że Dimesser Ort oddzielony był od Mogontiacum znajdującą się pośrodku nekropolą. („Das zwischen dem Dimesser Ort und Mogontiacum gelegene Gräberfeld ist ein deutliches Argument gegen eine Zugehörigkeit”).

wyłącznie dziełem przypadku. Zwłaszcza jeśli weźmiemy pod uwagę fakt, że z istoty swej Mogontiacum było tworem stacjonujących na wzniesieniu Kästrich formacji legionowych. Znalezienie posągu bogini Salus z inskrypcją wymieniającą *canabarii* podpowiada, że może nas czekać jeszcze niejedna niespodzianka.

REFERENCES (BIBLIOGRAFIA)

Printed sources (Źródła drukowane)

Corpus Inscriptionum Latinarum / Inscriptiones trium Galliarum et Germaniarum Latinae, red. O. Hirschfeld et al. (1889–1916, signacula 1933, index 1943).

Studies (Opracowania)

Bauchens G., *Die Grosse Iuppitersäule aus Mainz*, Mainz 1984 (*Corpus Signorum Imperii Romani* II, 2, *Germania Superior*).

Dolata J., *Der topographische Kontext der Großen Mainzer Jupitersäule. Neue Grabungsbefunde zum Siedlungsplatz römischer Bürger am Dimesser Ort*, w: *Die Große Mainzer Jupitersäule. Archäologie, Geschichte und Restaurierung*, red. E. Riemer, Oppenheim am Rhein 2022.

Eck W., *Die Statthalter der germanischen Provinzen vom 1.–3. Jahrhundert*, Köln–Bonn 1985.

Heising A., *Mogontiacum/Mainz im dritten Viertel des 3. Jahrhunderts. Ein quellenkritischer Forschungsbericht*, w: *Die Krise des 3. Jahrhunderts n. Chr. und das Gallische Sonderreich*, red. T. Fischer, Wiesbaden 2012.

Höckmann O., *Mainz als römische Hafenstadt*, w: *Die Römer und ihr Erbe. Fortschritt durch Innovation und Integration*, red. M.J. Klein, Mainz 2003.

Jung P., *Die römische Nordwestsiedlung („Dimesser Ort“) von Mainz. Ein Beitrag zur Siedlungsgeschichte von Mogontiacum*, cz. 1, Bonn 2009.

Jung P., *Mainz und Xanten – Aspekte der Siedlungstopographie zweier rheinischer Legionslagerstandorte im Vergleich*, „Berichte zur Archäologie in Rheinhessen und Umgebung“ 2013, 6.

Kienast D., Eck W., Heil M., *Römische Kaiseretabelle. Grundzüge einer römischen Kaiserchronologie, überarbeitete Auflage*, wyd. 6, Darmstadt 2017.

Lipps J., Witteyer M., *Ein spektakulärer Skulpturfund im Mainzer Zollhafen*, w: *Die Mainzer Salus. Gesellschaft und Stadtkultur im Norden der Germania Superior*, red. J. Lipps et al., Wiesbaden 2023.

Osnabrügge J., *Die Inschrift (Datierung)*, w: *Die Mainzer Salus. Gesellschaft und Stadtkultur im Norden der Germania Superior*, red. J. Lipps et al., Wiesbaden 2023.

Osnabrügge J., *Stifter und Adressaten*, w: *Die Mainzer Salus. Gesellschaft und Stadtkultur im Norden der Germania Superior*, red. J. Lipps et al., Wiesbaden 2023.

Piso I., *Die Inschriften von Pfaffenberg und der Bereich der canabae legionis*, „Tyche“ 1991, 6.

Riemer E., *Die Große Jupitersäule – Geschichte, Bedeutung und Rezeption*, w: *Die Große Mainzer Jupitersäule. Archäologie, Geschichte und Restaurierung*, red. E. Riemer, Oppenheim am Rhein 2022.

Selzer W., *Römische Steindenkmäler. Mainz in römischer Zeit. Katalog zur Sammlung der Steinhalle (im Landesmuseum)*, Mainz 1988.

Spickermann W., *Germania Superior. Religionsgeschichte des römischen Germanien I*, Tübingen 2003.

- von Domaszewski A., *Die Schutzgötter von Mainz*, w: Alfred von Domaszewski, *Abhandlungen zur römischen Religion*, Leipzig–Berlin 1909.
- von Domaszewski A., *Zur Mainzer Inschrift Brambach n. 1089*, „Korrespondenzblatt Westdeutsche Zeitschrift“ 1899, 18.
- von Petrikovits H., *Canabae legionis*, „Reallexikon der Germanischen Altertumskunde“ 1981, 4.
- Weber L.J., *Inschriftliche Götterweihungen aus dem Bereich des römischen Mainz. Inaugural-Dissertation*, Augsburg 1966.

NOTA O AUTORZE

Leszek Mrozewicz – ur. 1951, prof. dr hab., dr h.c., historyk starożytności specjalizujący się w historii Rzymu, emerytowany profesor Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, w latach 2009–2020 dyrektor w Instytucie Kultury Europejskiej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Gnieźnie. Doktor *honoris causa* Uniwersytetu Wrocławskiego (2022). Interesuje się naukowo historią wczesnego Cesarstwa Rzymskiego (I–III w.), w tym prowincji rzymskich nad Renem i Dunajem, procesami urbanizacji, municypalizacji, romanizacji Imperium Romanum, prozopografią, epigrafiką. Autor książek: *Rozwój ustroju municypalnego a postępy romanizacji w Mezji Dolnej* (Poznań 1982); *Arystokracja municypalna w rzymskich prowincjach nad Renem i Dunajem w okresie Wczesnego Cesarstwa* (Poznań 1989); *Legioniści mezyjscy w I wieku po Chrystusie* (Poznań 1995); *Historia powszechna: Starożytność* (Poznań 1999, wyd. 2, 2001; wyd. 3, 2008); *Roman Empire during the Reign of the Flavians* (Warszawa 2010); *Palaeography of Latin Inscriptions from Novae (Lower Moesia)* (Poznań 2010).

ABOUT THE AUTHOR

Leszek Mrozewicz – born 1951, professor, doctor h.c., historian of antiquity specialising in the history of Rome, retired professor at Adam Mickiewicz University in Poznań, scientific director at the Institute of European Culture at Adam Mickiewicz University in Gniezno in 2009–2020. Doctor *honoris causa* of the University of Wrocław (2022). His academic interests include the history of the early Roman Empire (1st–3rd centuries), including the Roman provinces on the Rhine and Danube, the processes of urbanisation, municipalisation and Romanisation of the Roman Empire, prosopography and epigraphy. Author of books: *Rozwój ustroju municypalnego a postępy romanizacji w Mezji Dolnej* (Poznań 1982); *Arystokracja municypalna w rzymskich prowincjach nad Renem i Dunajem w okresie Wczesnego Cesarstwa* (Poznań 1989); *Legioniści mezyjscy w I wieku po Chrystusie*, Poznań 1995; *Historia powszechna: Starożytność* (Poznań 1999, 2nd edition 2001; 3rd edition 2008); *Roman Empire during the Reign of the Flavians* (Warszawa 2010); *Palaeography of Latin Inscriptions from Novae (Lower Moesia)* (Poznań 2010).